

культури, до глибоких, багатобарвних народних поглядів на красу людських взаємин, природи, світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Ваш люблячий син і брат Володя». Володимир Івасюк в листах // Буковинський журнал. – 1999. – № 1. – С. 67–69.
2. Івасюк В. Пісні. – К. : Музична Україна, 1977.– 44 с.
3. Івасюк В. Відлуння твоїх кроків... / упор. Г. Івасюк, О. Івасюк, Л. Криса. – Львів : Вид. дім «УкрПол», 2011. – 240 с.
4. Івасюк М. Г. Елегії для сина : поезії / М. Г. Івасюк. – Ужгород : Карпати, 1991. – 124 с.
5. Концепція загальної мистецької освіти. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ip-ro.if.ua/premye/mystetstvo/index.php?r=site/stat-tya&id=315>. – Мова укр. – Загол. з екрану.

Стаття надійшла до редакції 23 травня 2013 року

УДК 373.3.2016:781.1:396.8 (=161.2)

Филипчук Н. Этико-эстетические основы творчества Владимира Ивасюка

В статье анализируется вклад Владимира Ивасюка в развитие украинской музыкальной культуры. Исследуются концептуально-содержательный, философско-культурологический, народно-поэтический, языковой, художественный аспекты творчества основоположника украинской эстрадной песни.

Ключевые слова: Владимир Ивасюк, украинская эстрадная песня.

Filipchuk N. Ethical and aesthetic principles of art Volodymyr Ivasyuk

In the article analyzes the contribution to the development of Volodymyr Ivasyuk of the Ukrainian musical culture. Probed conceptually rich in content, philosophical and cultural, poetical, linguistic, artistic measurings of creation of founder of the Ukrainian pop song.

Keywords: Volodymyr Ivasyuk, Ukrainian pop song.

Людмила Степанова,

канд. пед. наук, викладач кафедри теорії та методики, музичної освіти, хорового співу і диригування, НПУ імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

ДІАГНОСТИКА І РОЗВИТОК ПОЛІФОНІЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовуються критерії сформованості поліфонічного слуху в дітей молодшого шкільного віку та наводяться розроблені автором завдання для його діагностики й розвитку.

Ключові слова: поліфонічний слух, поліфонічне сприйняття, критерії, молодші школярі.

Розвиток поліфонічного слуху сьогодні є найбільш складним і актуальним завданням музичної педагогіки. Завдяки прогресивному напрямку сучасної освітньо-культурної парадигми набувають розповсюдження інтегративний і поліфонічний (різнобічний і багатозвучний) принципи сприймання музичного мистецтва та філософське його розуміння як ефективного засобу багатфункціонального впливу на формування особистості сучасності (В. Андрущенко, І. Зязюн, Г. Меднікова, Г. Падалка, О. Щолокова, О. Шевнюк, В. Шульгіна).

У музичній педагогіці досить широко розглядається проблема сприйняття поліфонічних творів та специфіки поліфонічного слуху (Ю. Алієв, Е. Давидова, А. Каузова, З. Рінкявічус, М. Ройтерштейн, С. Пермінова, М. Сибірякова-Хіхловська, М. Старчеус, Ю. Тюлін, Г. Ціпін). З. Рінкявічус, зокрема, робить висновок про

необхідність «поліфонізації» всього процесу навчання. На його думку, поліфонію слід запроваджувати в усі сфери музичної діяльності з першого класу, а «діяльність з поліфонічним матеріалом повинна бути одним із постійних видів навчально-виховної роботи» [4, с. 7].

Але проблема розвитку поліфонічного слуху школярів залишилася поза увагою вчених. Відсутність поглиблених досліджень з означеної проблеми істотно впливає на якість та ефективність загального музично-естетичного виховного процесу. Хоча поліфонічний слух детально розглядається науковцями в музикознавчому та психологічному аспектах, на сьогодні ще не існує усталеного його визначення. Враховуючи деякі розбіжності у визначеннях дослідників поняття «поліфонічний слух» та водночас узагальнюючи їх, сформулюємо визначення: «поліфонічний слух є здібністю розчленовано сприймати, співвідносити,

відтворювати фактурну горизонтальну (лінеарну) багатоскладність музики» [6, с. 183].

Поліфонічний слух, таким чином, є особливою генералізованою здібністю і включає в себе низку суто музичних здібностей (обов'язкових для музичної діяльності) та низку загальних психічних процесів (які забезпечують сам процес будь-якої творчої діяльності) в емоційно-образному сприйнятті логіки поліфонічних співвідношень, що складають сутність *поліфонічного слуху* [6]. Враховуючи все вище сказане, особливо складно виміряти й оцінити ступінь розвитку поліфонічного слуху на тому чи іншому етапі музичного навчання, адже, як зазначає О. Реброва – чим складнішим є досліджуваний феномен, тим «більш складною, комплексно-інтегрованою буде й модель критеріального апарату» [3, с. 57].

Отже, **метою статті** є обґрунтування критеріїв та показників, на основі яких здійснювалась процедура діагностики поліфонічного слуху молодших школярів, а також висвітлення діагностичних і формувальних завдань, які під силу здійснити будь-якому вчителю музики під час навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі.

Проведення педагогічної діагностики, визначення рівнів сформованості, динаміки розвитку поліфонічного слуху молодших школярів, виявлення недоліків та окреслення напрямків подальшої педагогічної роботи забезпечують науково обґрунтовані критерії для судження, визначення або оцінки будь-якого педагогічного явища. Складність діагностики сформованості поліфонічного слуху молодших школярів полягає в необхідності виявити ступінь їхнього особистісного ставлення до музичної діяльності, українського фольклору, готовність до спілкування з народним мистецтвом; проаналізувати міру зацікавленості поліфонічною музикою в різних видах роботи з нею, навички виконання поліфонічних творів (народних та дитячих багатоголосних пісень); визначити якість поліфонічного сприйняття учнів; з'ясувати загальний стан поліфонічної підготовки школярів у межах уроку музики.

За відсутності універсальної методики діагностики сформованості поліфонічного слуху молодших школярів під час експерименту використовувалися адаптовані іншими вченими та спеціально розроблені нами відповідно до завдань дослідження методи, що комплексно запроваджувалися: бесіда, анкетування, усне опитування тощо.

Одним із головних методів був діагностичний метод *спостереження за реакцією дітей* на поліфонічну музику в процесі уроку під час різних видів діяльності – співу, слухання, виконання творчих завдань. Важливо, що учні молодших класів не тільки сприймали музику, а й залучалися до виконання різноманітних творчих завдань, які

включали виконання, інтерпретацію творів, творчість. Оскільки діагностичні завдання пропонувалися школярам безпосередньо на уроках, вони одночасно виконували й функцію формувальних, а отже, з перших уроків музики впливали на розвиток поліфонічного слуху дітей. Про динаміку цього процесу в молодших школярів на уроках музики свідчили такі взаємодоповнюючі *прояви*, які фіксувалися експериментатором, зокрема вчителем музики:

- > зростаючий позитивний інтерес до музичного мистецтва, дитячих поліфонічних творів, фольклорного матеріалу у сфері музичного та декоративно-ужиткового мистецтва;

- > поступове оволодіння музично-поліфонічним теаурусом, теоретичними знаннями в галузі поліфонії відповідно до вікових особливостей учнів;

- > формування навичок слухання та виконання доступної поліфонічної музики трьох типів – контрастної, імітаційної, підголоскової – у процесі навчальної діяльності;

- > поступовий розвиток креативних здібностей молодших школярів, пов'язаних із використанням елементів імпровізації у процесі опанування поліфонічних творів.

У нашому дослідженні розвиток поліфонічного слуху в молодших школярів діагностувався відповідно таких критеріїв: міра потреби учнів у музично-поліфонічній діяльності (мотиваційно-ціннісний компонент); ступінь обізнаності молодших школярів у сфері музично-поліфонічної творчості (когнітивно-операційний компонент); міра здатності учнів до поліфонічно-імпровізаційного виконавства (діяльнісно-творчий компонент). Коротко розкриємо їх.

Міра потреби учнів у музично-поліфонічній діяльності характеризується такими показниками: ставлення до поліфонічних музичних творів у суб'єктивно-емоційному реагуванні, бажання, потреба включатись у навчальну діяльність з вивчення поліфонічних творів, наявність ціннісно-установчих схильностей учнів до сприйняття поліфонічного фактору в народній творчості.

Розглядаючи питання виховання особистості, І. Бех виділяє категорію «ставлення» як таку, що сприяє встановленню «смиислового зв'язку, єдності людини і світу...» [1, с. 156]. Суб'єктивний аспект естетично спрямованого особистісно-смиислового ставлення до музики насамперед охоплює емоційну сферу учня. Ставлення до дійсності тісно пов'язане з моральними оцінками та емоційними почуттями, які можуть виступати мотивами, що відображають духовні потреби.

Керуючись висновками досліджень З. Рінкявічуса, Б. Шеломова та власним досвідом роботи вважаємо, що молодший шкільний вік є найкращим періодом для виховання позитивного ставлення до поліфонії як виражального засобу народнопісенного мистецтва. Дітей у цьому віці приваблює фольклор з його величезним спек-

тром поспівок, вокально-танцювальних творів, що стимулюватиме інтерес і до виконавсько-імпровізаційної діяльності у сфері поліфонічної музики. А притаманні молодшим школярам підвищена емоційність, чуттєвість впливає на вираження особистісного ставлення кожного учня до поліфонічних творів, відкриває можливості для творчості кожного школяра як виконавця чи інтерпретатора.

Ступінь обізнаності молодших школярів у сфері музично-поліфонічної творчості проявляється в наявності елементарних знань про поліфонічну музику, зокрема про народну музичну творчість та народне декоративно-ужиткове мистецтво; володінні навичками тембродинамічної диференціації, сприйняття поліфонічного багатоголосся.

Знання, отримані на уроках музики і образотворчого мистецтва, часто перетинаються між собою й у кінцевому результаті сприяють створенню в учня цілісної художньої картини світу. Так, школяр під час уроку музики вивчає засоби музичної виразності й водночас знайомиться з образотворчими засобами та матеріалами, способами творчої діяльності. Паралельно зі слуханням та розучуванням поліфонічних музичних творів збагачуються знання про загальні особливості музичної мови, закладаються основи знань про жанри й види українських народних пісень, особливу манеру їх виконання, синкретизм народного мистецтва, а також розтлумачуються основи композиції, орнаменту, символіки – поняття з образотворчої галузі.

З іншого боку, вивчення музичного фольклору, декоративно-ужиткового мистецтва, народних традицій, основ національної культури сприяє усвідомленню багатозвукового, поліфонічного сприймання навколишнього світу, бажанню самовиязвитися в широкому колі різноманітних видів музично-художньої діяльності, спонукає до самостійної творчості, що викликає в дітей задоволення й позитивні емоції. Звідси впливає *здатність учнів до поліфонічно-імпровізаційного виконавства*, яка характеризує вияв чутливості до поліфонічного матеріалу, самостійне орієнтування в ньому; здатність до вокальної імпровізації в поліфонічному контексті; практично-творче застосування набутих навичок, знань та умінь у художньо-поліфонічній сфері, контроль за власним виконанням поліфонічних творів.

Найпершими проявами здатності учнів до поліфонічно-імпровізаційного виконавства є оволодіння навичками диференційованого сприйняття багатоголосся та відтворення елементів поліфонії – підголосків у власному виконавстві, а також здійснення елементарної вокальної імпровізації у виконанні поліфонічних творів. Поступово учень набуває самостійності у процесі колективної поліфонічно-виконавської діяльності, опановує практично-

творчі навички виконання дитячих поліфонічних творів (народних багатоголосних пісень).

Означені критерії та показники створюють можливість педагогічної діагностики поліфонічного слуху учнів у процесі уроку музики. Так наприклад, з метою виявлення *міри потреби учнів у музично-поліфонічній діяльності, зокрема бажання школярів вивчати поліфонічні твори* учням 1–4-х класів пропонувалося **завдання № 1**: після прослуховування двох варіантів пісні (у гомофонно-гармонічному і поліфонічному складі) обрати той, що більше сподобався для розучування. Нас насамперед цікавило, яка кількість дітей уподобає твір поліфонічного складу та як вони аргументують свій вибір. Як дидактичний матеріал учням пропонували естонську народну пісню «Зозуля» (канон). Імітаційна поліфонія як художній прийом в українських народних піснях трапляється рідко, хоча вони й придатні до імітаційного викладу. Зате в піснях інших народів (литовських, польських) прийом імітації досить поширений. Тому, щоб перевірити уподобання дітей на прикладах із застосуванням різних видів поліфонії, у дослідженні поруч з українськими використовувалися також російські, білоруські народні пісні та поліфонічні твори різних композиторів.

Спочатку учні слухали мелодію першого куплету у вокальному виконанні та відповідали на запитання:

- > Чи подобається вам мелодія пісні?
- > Чи хотіли б її розучити?

Потім школярам пояснювали, що існують інші варіанти виконання пісні – спочатку звучав голос із гармонічним супроводом, а потім – канон у двоголосному виконанні без інструментального супроводу, й пропонували їх прослухати, щоб обрати той варіант, який їм більше до вподоби.

Наступні запитання до дітей:

- > Яке виконання більше сподобалось?
- > Чому?

Аналіз результатів опитування серед учнів перших і четвертих класів виявив, що першокласники позитивно сприймають поліфонічний твір: 78 учнів з 92 обрали другий варіант, тобто імітаційний виклад твору без супроводу, що становить 84,8%. Учні четвертих класів теж надали перевагу поліфонічному варіантові – 57 респондентів з 92, що становить 61,9%. Свій вибір учні аргументували висловлюваннями, що передавали враження від почутого та виявляли щире захоплення твором поліфонічного складу: «Нагадає гру», «Наче птахи співають з дітьми», «Прийшла справжня весна». Деякі учні пробували переказати картинку, які намалювала їхня увага у процесі сприймання твору. Отже, сприйняття поліфонічного викладу твору на емоційному рівні викликало інтерес до твору, що своєю чергою мотивувало бажання розучити його.

Результати виконання завдання виявили таку суттєву особливість – відмінність в уподобаннях учнів перших та четвертих класів – кількість четвертокласників, які обрали поліфонічний виклад, менша, ніж першокласників. На нашу думку, це пояснюється переважанням у шкільній практиці сприймання і виконання творів гомофонно-гармонічного викладу, що призводить до тяжіння учнів до сприймання і виконання одноголосся з гармонічним супроводом як основного перцептивного еталону. Тому не дивно, що виконання багатоголосся в основній і старшій школах викликає дедалі більше труднощів.

Для визначення ступеню *обізнаності молодших школярів у сфері музично-поліфонічної творчості, зокрема сформованості навичок сприйняття поліфонічного твору*, учні виконували **завдання № 2**: прослухати два варіанти пісні «Щебетала пташечка» (перший варіант – одноголосся, другий – двоголосся) і розповісти, чим вони відрізняються. Завдання спрямовувалося на виявлення в учнів здатності сприймати й розрізняти двоголосся, вміння зіставляти та аналізувати музичні твори, зокрема й поліфонічного складу.

Відповіді школярів показали, що вони відчують відмінність між двома музичними зразками, але не можуть пояснити, у чому вона полягає. Типові відповіді: «Мелодія стала голоснішою», «Музика стала грубішою», «Мелодія стала товщою». Це свідчить, що учням часто бракує не тільки слухацького досвіду, а й слів, щоб висловити свою думку. Тому з даним завданням впоралися лише 19,35 % учнів 2-х класів, 43,2 % учнів 3-х класів та 55,9 % – четвертокласників.

Наступне **завдання № 3** (доцільне на етапі діагностики та формування поліфонічного слуху) використовувалося для визначення *здатності учнів до поліфонічно-імпровізаційного виконавства*, але вже після впровадження розробленої нами методики формування поліфонічного слуху. Учням пропонувалося виконати українську дитячу пісню «Ой, снопє, снопє», зімпровізувавши підголосок. Завдання належить до групи формуючо-творчих, у процесі виконання яких відбувалося слухання та виконання поліфонічних творів, їх художньо-образний аналіз, створення імпровізацій, візуалізація (графічне зображення) поліфонічного твору методом переведення на мову іншого виду мистецтва, наприклад, декоративно-ужиткового (український розпис, орнамент).

Опанування практично-творчими навичками виконання підголоскової поліфонії логічно витікає з умінь створювати імпровізації. Під час переходу до двоголосного підголоскового співу ми виробляли навички створення підголоску як мінімально зміненого варіанту голосового голосу:

Задля розвитку в дітей навичок виконання підголоскової поліфонії ми пропонували їм проспівувати закінчення мелодії, застосовуючи *ігровий метод «запитань» та «відповідей»*. У даному прикладі для відповіді призначався четвертий такт. Одразу після відпрацювання навичок створення імпровізації-«відповіді» слід перейти до розучування пісні. З точки зору розвитку поліфонічного слуху, усі ці «відповіді» в грі стають варіантами основного наспіву – підголосками.

У момент виконання діти показували рукою напрямок руху мелодії та свого підголоска за *методом просторової візуалізації*. Вони вчилися усвідомлювати, де саме – вгору чи вниз – знаходиться їхній підголосок, набуваючи досвіду та навичок створення підголосків і водночас розуміння, що вони можуть перебувати вгору та вниз. Дітям пояснювалося, що в підголоску може змінюватися не лише один-два звуки, а й може з'являтися новий варіант закінчення основної мелодії та навіть новий варіант самого наспіву.

До формувальних завдань належить і **завдання № 4**, яке фактично складалося з чотирьох окремих завдань і використовувалося нами для визначення *практично-творчого застосування набутих навичок, знань та вмінь у художньо-поліфонічній сфері, контролю за власним виконанням поліфонічних творів*. Після впровадження авторської методики розвитку поліфонічного слуху [7, с. 145–164] учням пропонувалося: виконати пісню «Зозуля» (про яку вже йшлося) як двоголосний канон; визначити роль імітаційного викладу в пісні; дати образну характеристику; створити малюнок на основі графічного зображення двох голосів.

Аналізуючи якість виконання завдань, зупинимось на останньому. Графічне зображення мелодичної лінії сприяє формуванню спрямованості дитячого сприйняття на мелодичну горизонталь, що в подальшій роботі розвиває уміння виокремлювати та прослуховувати в хоровому або інструментальному поліфонічному творі конкретний мелодичний голос. Не зупиняючись на питаннях формувальної методики, зауважимо, що виробити відповідні навички можливо, активізувавши в процесі сприйняття увагу, уяву та мислення. Досвід показує, що коли діти мають перед очима свідомо створений ними орнамент, співвідношення партій у пісні стає більш осмисленим. У цьому й полягає сенс *залучення елементів українського національного орнаменту* для візуалізації поліфонічної фактури. Для прикладу пропонуємо творчі

роботи дітей (рис.1). Створення орнаментів було результатом самостійних слухових вражень від музичного твору з певним видом поліфонічного викладу.

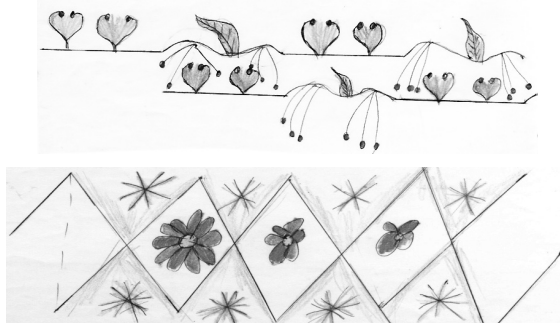

Рис. 1. Зразки робіт до творів з імітаційним викладом

Висновки

1. Проведене діагностичне дослідження за визначеними критеріями дозволяє констатувати, що в молодших школярів недостатньо розвинений поліфонічний слух, а за переважання в музичній практиці творів гомофонно-гармонічного складу ця важлива здібність майже не формується. Водночас, як видно із результатів, молодші школярі позитивно сприймають поліфонічні твори, демонструють інтерес до них, який потрібно цілеспрямовано формувати з першого класу.

2. Вчителів музики з метою систематичного розвитку поліфонічного слуху важливо розширювати музичний досвід сприймання таких творів, включаючи в репертуар різнопланові зразки – як народні, так і авторські.

3. Вважаємо, що вчителів музики педагогічну практику з розвитку поліфонічного слуху молодших школярів доцільно ґрунтувати на основних положеннях авторської методики, що включає: розвиток навичок співу без супроводу; ритмічне виховання, що поєднується зі всіма видами музичної діяльності; використання українського фольклору із залученням елементів українського національного орнаменту для візуалізації поліфонічної фактури; знайомство дітей із поліфонією через елементарні форми багатоголосся. Методика реалізується через інформаційні, наочні, дієво-практичні, ігрові методи, поділені нами на три основні групи: методи теоретичного аналізу поліфонічних творів, методи інтеграції мистецтв, методи активізації творчої діяльності. Крім цього, обов'язково включати спостереження за реакцією учнів на сприймання поліфонічних творів, розширення досвіду в процесі виконавсько-імпровізаційної діяльності.

4. Подальшого дослідження потребує методика формування поліфонічного слуху молодших школярів у процесі позакласної та позашкільної діяльності, забезпечен-

ня наступності цього процесу під час переходу з початкової до основної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – 203 с.
2. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст / Натан Семенович Лейтес. – М. : Педагогика, 1971. – 280 с.
3. Реброва О. Є. Критерії сформованості художньо-ментального досвіду майбутніх учителів художніх дисциплін / О. Реброва // Професійно-художня освіта України: зб. наук. праць [ред. кол.: І. А. Зязюн (голова), та ін.] – Київ – Черкаси : Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2008. – Вип. V. – С. 55–62.
4. Ринкявичюс З. Воспринимают ли дети полифонию? / Ринкявичюс Зенонас. – Л. : Музыка, 1979. – 64 с.
5. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посіб. / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
6. Степанова Л. П. Структурні складові поліфонічного слуху як передумова його керованого розвитку в молодших школярів / Л. П. Степанова // IX Культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва «Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні» : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : ДАККІМ, 2011. – С.182–189.
7. Степанова Л. П. Методика розвитку поліфонічного слуху молодших школярів на уроках музики : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» / Л. П. Степанова. – К., 2011. – 254 с.

Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2012 року

Степанова Л. Диагностика и развитие полифонического слуха у младших школьников

В статті обосновані критерії сформованості поліфонічного слуху у дітей младшого шкільного візраста і приводяться розробані автором завдання для його діагностики і розвитку.

Ключевые слова: полифонический слух, полифоническое восприятие, критерии, младшие школьники.

Stepanova L. Diagnostics and polyphonic ear development of the elementary school pupils

In the article the criteria of formation of the polyphonic ear of the elementary school pupils have been developed and author's tasks for diagnostics and development of this process are proposed.

Keywords: polyphonic ear, polyphonic perception, criteria, elementary school pupils.